

Margriet Gosker over Episcopus Oecumenicus

De navolgende toespraak werd gehouden door Dr. Margriet Gosker tijdens een Symposium, dat op 21 januari 2004 was georganiseerd door de Katholieke Vereniging voor Oecumene in het theehuis van de Domkerk te Utrecht. Het initiatief tot dit symposium werd genomen naar aanleiding van het verschijnen van de dissertatie van Dr. Hans Kronenburg in 2003.

Op de kaft van de dissertatie van Hans Kronenburg staat een afbeelding van de Goede Herder. Dat sluit naadloos aan bij de Postsynodale Apostolische Exhortatie Pastores gregis: "Over de bisschop als dienaar van het Evangelie van Jezus Christus voor de hoop van de wereld", die reeds direct op pagina 1 zegt, dat het beeld van de Goede Herder het beeld is dat bij uitstek het ijkpunt moet zijn van wat een bisschop idealiter is. Goed herderschap in het licht van de hoop.

Een protestantse bisschop? Wat is er tegen?

Is de discussie belangrijk genoeg om gevoerd te worden en waar sta ik zelf op dit moment? Ik heb me na de verschijning in 1982 jarenlang beziggehouden met het Limarapport en met name met de ambtsvraag. In mijn dissertatie heb ik gepleit voor het invoeren van een episcopaal element in de Samen op Weg-Kerken c.q. de Protestantse Kerk in Nederland. Ook heb ik destijds meegewerkt aan het rapport Koffeman, waarvan besloten is dat het in de onderste la bleef. Dus het zal u niet verbazen als ik zeg: Ja, de discussie is belangrijk en moet gevoerd worden. Daarom zijn we hier ook. De bisschop. Wat is er tegen? Hans Kronenburg tekent ons de ideale bisschop, dat is een gekozen bisschop in wie het democratisch element bewaard blijft en dat garandeert een draagvlak. De protestantse bisschop heeft een eigen verantwoordelijkheid, is met mensen bewogen, kan iets van God zichtbaar maken, heeft een groot hart en goede oren om signalen op te vangen van dingen die mensen van onze tijd bezig houden.

Wat is er tegen? De bijbel? Nee, de bijbel kent geen grond die een bisschop uitsluit of verbiedt. De reformatie dan? Ook dat is maar de vraag! Je kunt zeggen dat het huidige gereformeerde protestantisme in Nederland de bisschop noch kent noch begeert. De PKN kent geen superintendent en het bestaande systeem van kerkvisitatie heeft slechts adviserende bevoegdheden. Inderdaad was de reformatie fel gekant tegen machtsmisbruik van bisschoppen, maar was de reformatie ook tegen de bisschoppen zelf? De lutheranen waren er niet tegen, de anglicanen niet en de calvinisten ook niet persé: Poolse, Hongaarse, Roemeense, Tsjechische, Oekraïense calvinisten niet, Schotse calvinisten niet en Calvijn zelf was er ook niet beslist op tegen, als we Ganoczy en in zijn kielzog Plomp, van der Borght en Kronenburg mogen geloven, contra Balke. Maar leest Balke Calvijn niet iets te veel via de bril van de ontstane huidige praktijk?

Nogmaals: wat is er tegen? Het protestantse principe van het priesterschap der gelovigen of m.a.w.: de schending van het democratisch beginsel? Dat zou een argument kunnen zijn, wanneer je tenminste uitgaat van een dominant bisschopsprofiel.

De bisschop als kerkvorst die over alle hoofden van gemeenten en gemeenteleden heen eigenmachtig beleidslijnen uitzet en zelf wel bepaalt wat goed is en wat niet! Zo'n bisschop haalt het niet. Ook niet in de optiek van Kronenburg. Hij opteert niet voor een kerkvorst maar voor de milde, wijze, goed communicerende bisschop, die luistert naar wat er onder de mensen leeft, die uitstekende adviseurs om zich heen heeft en die intuïtief precies aanvoelt welke kant het op moet gaan en welke oplossingen geboden zijn. Kortom een bisschop – in de lijn van de pre-constantijnse vroegkerkelijke bisschop – die de kunst van het op juiste en inspirerende wijze leiding geven verstaat. Op zo'n bisschop is - in democratisch opzicht - niets tegen zolang de bekwaamheden getoetst, de bevoegdheden gewaarborgd en de ambtstermijnen bepaald zijn

Een protestantse bisschop. Wat is er tegen? Protestanten verdragen geen hiërarchie. Klopt, ze zijn er absoluut allergisch voor. Zeker Nederlandse protestanten. Maar kennen protestanten dan geen hiërarchie? Toch wel, ook zij kunnen er niet zonder. Vanwege de "hardigheid des harten". Ze kennen de hiërarchie van het lobbyen. Waar het gaat om het hanteren van macht, daar is ook altijd een openlijk of bedekte vorm van hiërarchie. Protestanten kennen net zo goed de hiërarchie van de bovenste plank en van de onderste la en wie beslist er nu eigenlijk voor de bovenste plank of voor de bureaula? En als je iets van de onderste la op de bovenste plank wilt krijgen, wat is dan het adres? Tot wie kun je je richten? Hoe lang duurt het eer je antwoord hebt? Ik zeg: als ik moet kiezen: beter een heldere hiërarchie dan een ondoorzichtige organisatie structuur vol wazen en mazen.

Als ik voor mezelf de balans opmaak, dan is geen van de tot nu toe genoemde tegenargumenten voor mij doorslaggevend. Ik moet zeggen dat ik tot nu toe geen werkelijk deugdelijk argument heb kunnen vinden om tegen een bisschop te kunnen zijn. Ben ik er dan voor? Val ik Hans Kronenburg bij in zijn argumentatie pro? En zijn daar dan goede gronden voor? Laten we eens zien.

Je hebt het historisch argument: de episcopale traditie heeft de oudste papieren, dat klopt. Maar alles hoeft natuurlijk niet altijd zo te blijven als het ooit was. Dat zal Kronenburg ook toegeven. Dan is er het oecumenisch argument: de episcopale traditie is diep geworteld in de grootste kerktradities - mainstream noemt Kronenburg dat. Dat klopt ook en dat weegt voor mij wel zwaar. Je hebt bisschoppen in de rooms-katholieke traditie, de oosters-orthodoxe, de anglicaanse, de lutherse en zelfs in de gereformeerde traditie, zoals we hebben gezien. Feit is dat het episcopaat voor met name de rooms-katholieke kerk en de oosters-orthodoxe kerken van zulk een eminent belang is, dat het hebben van bisschoppen in de apostolische successie een *conditio sine qua non* is om een andere dan de eigen kerkelijke gemeenschap volledig als kerk te erkennen en tevens dat de sacramentaliteit ervan beleden wordt (ook al is men zich ervan bewust dat hiervoor geen echte bijbelse fundering bestaat). Dit is toch wel de grote bottleneck. Omgekeerd horen we niet-episcopale kerken nooit zeggen dat episcopale kerken hun bisschoppen moeten afschaffen als ze door hen serieus genomen willen worden. Daar zou trouwens ook geen bijbelse grond voor zijn. Maar hier zit dus wel een onevenwichtigheid. En wat het zwaarst is moet het zwaarst wegen. Bij een aantal episcopale kerken is dat de sacramentele bisschop in de apostolische successie. Om die reden zullen deze kerken de protestantse bisschop en ook de oecumenische bisschop niet zomaar aanvaarden. Dat zou alleen kunnen als die kerken zelf veranderen. Als ze sacramentaliteit en de apostolische successie ter discussie zouden durven stellen. Het lijkt me eerlijk gezegd een illusie om te denken dat ze dat zullen doen. En Kronenburg liet dit aspect dan ook wijselijk buiten beschouwing.

Het derde argument na het historische en het oecumenische is het ecclesiologische: de bisschop als teken van eenheid en continuïteit. De bisschop als samenbindende figuur - naar het model van Ignatius - is belangrijk om de eenheid in de kerkelijke gelederen te bewaren en te versterken. Zo iemand kan - denkt Kronenburg - de boel bij mekaar houden en fungeert tevens als hoeder van de geloofstraditie (naar het model van Irenaeus). Van oudsher had het bisschopsambt een belangrijke rol bij het bewaken van de eenheid in de jonge kerk, het vaststellen van de canon en de dogma's en het weren van ketterijen. De bisschop als symbool van eenheid en continuïteit, daar is veel voor te

zeggen, maar dan moet je inderdaad wel terug naar de vroege bisschop, want de latere middeleeuwse bisschop heeft zich helaas tot een splijtzwam en een oorzaak van breuk ontwikkeld.

Maar laten we het vandaag even protestants houden. Is het hebben van een protestantse bisschop een goede remedie om de eenheid in een pluriforme kerk als bijvoorbeeld de PKN te bewaren? Dat is mogelijk, maar dan alleen als de bisschop een draagvlak heeft op alle niveaus. Dan zou die bisschop aanvaard moeten zijn op lokaal, regionaal en landelijk niveau. Er zal nog heel wat water door de zee stromen eer het zo ver is. En stel: die bisschop komt er en zij is Luthers. Hoe zal dat vallen in sommige delen van de kerk?

Daar komt nog een ander aspect bij: Wanneer je als PKN meerdere bisschoppen zou hebben, dan wordt het meteen een stuk lastiger. Want wie garandeert ons dat ze op één lijn zitten? In een pluriforme kerk hoeft dat niet het geval te zijn. Zeker niet als de interpretatie van Schrift en belijdenis reukeloos is. Er kan om de bisschopszetels een heilloze strijd ontbranden. Een voorbeeld daarvan is de Gereformeerde Kerk van Hongarije, waar het tussen de diverse bisschoppen al jaren niet zo best botert. En mocht iemand denken aan een bisschop per classis, dan hebben we straks 75 bisschopszetels

Daar komt nog bij, dat het gevaar van een episcopaal systeem in landen die totalitair geregeerd worden niet onderschat moet worden. Dat bisschoppen in zulke landen soms gefungeerd hebben als zetbazen van het regime is buiten kijf. Het hebben van de bisschop is daarom op zich zelf nog geen garantie voor het bewaren van de eenheid. Het kan die eenheid ook in gevaar brengen, tenzij we een eenheid bedoelen die met machtsmiddelen wordt afgedwongen. Maar dan is het weer een ander verhaal. Dan komt er ook zoiets als een paus in zicht. Daar zie ik Hans Kronenburg nog niet meteen voor pleiten. Hoewel... je weet maar nooit.

Dan is er het argument, dat de bisschop een uitnemende rol kan spelen als bemiddelaar in kerkelijke conflicten: de bliksemafleider. Protestanten denken in zo'n situatie al gauw: heerlijk, de bisschop spreekt het verlossende woord en alles komt goed. Als het toch zo eenvoudig zou zijn! De bisschop als intermediair in conflictsituaties... dat klinkt aantrekkelijk en de bisschop die Hans Kronenburg voor ogen heeft zal dat vast uitstekend doen. Toch vraag ik me af of het realistisch is om te veronderstellen dat een bisschop dat krachtens zijn of haar ambt sowieso goed is in conflictbemiddeling. Dat hoeft echt niet zo te zijn! Ik zeg: laat er dan tenminste een goed en geschoold team van mediators om zo'n bisschop heen zijn, want daaraan heeft de PKN schreeuwend behoefte

Dan het argument van de herkenbaarheid in de samenleving: een bisschop geeft een kerk een gezicht, een stem, en is zelf een vindbaar en oppiepbaar aanspreekpunt. Kronenburg noemt dat het culturele motief. Daarbij gaat het hem niet alleen om PR en publiciteit, al mag de bisschop van hem best een mooi bisschopskleed aan - en bisschopsring en kromstaf horen er volgens hem ook bij, maar een mijter weer niet, terwijl hoofddekens volgens mij nu juist vaak de grootse herkenbaarheidsfactor hebben. Denk maar aan Arafat, ad kroon, de sluier, de fez, het keppeltje, de groene baret, de generaalspet en het alpinopetje. Het gaat er Kronenburg vooral om dat de bisschop stem geeft aan de kerk in de samenleving, zodat de kerk weer kan spreken en aangesproken kan worden en niet tot zwijgen gedoemd is of ondergaat in een kakofonie van verschillende geluiden. Maar ook hier geldt dan weer, dat zo'n bisschop dan een draagvlak moet hebben, gezag, gewicht, zeggingskracht...

Dan is er nog het argument van de katholiciteit: de bisschop als verbindingsschakel met de wereldkerk - naar het model van Cyprianus. Uitgangspunt daarbij is, dat geen landelijke of plaatselijke kerk op zichzelf staat, maar via de bisschop altijd verbonden is met de wereldwijde geloofsgemeenschap van de christenen van alle plaatsen en alle tijden. Dat vind ik een sterk argument. De gedachte spreekt erg me aan, het helpt elke

kerk om het fragmentarische te boven te komen (presbyterianitis) en niet te denken zelf de hele waarheid in pacht te hebben.

Tenslotte het pastorale argument: de bisschop als pastor pastorum. De roep om zo'n figuur wordt in de SoW-kerken al meer dan een halve eeuw gehoord en niet voor niets. Begin jaren zestig werd in de GKN al vastgesteld dat de positie van de predikant specifieke moeilijkheden met zich meebrengt, waarin de bestaande organen van het kerkelijke leven niet voldoende hulp kunnen bieden. Er is in het LDC wel een afdeling Werkbegeleiding Predikanten. En dat is maar goed ook, want in de PKN is eigenlijk niemand speciaal verantwoordelijk voor het welbevinden van de predikanten. Terwijl het regelmatig voorkomt dat ze in knelsituaties terecht komen. Ik ben het met Kronenburg eens, dat ons presbyteriale-synodale systeem daar nauwelijks in voorziet. Het is bekend, dat er in tijden van krimp meer conflicten in kerkelijke gemeenten ontstaan waar predikanten bij betrokken zijn dan in tijden van groei. Predikanten kunnen in gecompliceerde situaties betrokken raken en speelbal worden in een spel van uiteenlopende belangen. Dat geeft scherven en daartegen bestaat nauwelijks bescherming. De betreffende predikant moet wel sterk in de schoenen staan om zoiets te overleven.

Alles overziende is mijn conclusie: ik voel veel voor het invoeren van een episcopaal element in de PKN. Maar dan wel met omschreven bekwaamheden en bevoegdheden. Die mis ik toch een beetje in het profiel van Hans. Wat mag die bisschop van hem nou wel en niet? De zeven taken staan wel in het sandwichmodel op pagina 383 keurig beschreven, maar toch blijft nog wat onduidelijk wat er nu wel en niet van de bisschop wordt verwacht?

1. Pastor pastorum: daarbij heb ik wel een beeld. Pastores kunnen een beroep doen op de bisschop.
2. Missionair voorganger? Hoe? Is niet echt helder voor mij, behalve als ik aan bisschop Muskens denk. Maar die zijn dun gezaaid. Kun je misschien nog iets meer over zeggen?
3. Hoeder van de geloofstraditie. Hoe doet een protestantse bisschop dat, in een tijd waarin de drie formuleren van Enigheid binnen de kerk nauwelijks functioneren, de bijbel heel verschillend geïnterpreteerd worden en de oecumenische Symbolen nauwelijks meer als hoeder van de geloofstraditie werken. Of ziek ik dat niet goed? Het zal dan iemand met een geweldig spiritueel gezag moeten zijn.
4. Teken van eenheid. Goed, maar is dat een taak? Of meer een symboolfunctie? Kun je iets zeggen over de macht van zo'n bisschop of is het een machteloze figuur?
5. Schakel tussen de locale en universele kerk. Ja, dat kan een belangrijke taak zijn. Maar ik beseft, dat dat in de rooms-katholieke kerk toch veel duidelijker ligt dan in de protestantse wereld, waar de Algemene of Centrale Kerkenraad soms mijlenver verwijderde is van de wijkkerkenraad en waar we landskerken hebben en geen wereldkerk. Dan komt de praktische vraag: met wie en op welk niveau heeft een bisschop dan contact, als er geen helder systeem is en geen paus.
6. Stem van het geweten. Mooi, maar dan moet er dan ook een duidelijk kerkelijk geweten zijn? Of zoiets als een moraaltheologie? Of een consensus? Want het kan toch niet zo zijn dat de privé-mening van een of andere bisschop gelijk staat aan de stem van de kerk. En de opvolger of collega denkt er misschien weer heel anders over? Of geeft dat niet?
7. Tenslotte: Ordinator. Kun je zeggen hoe je dat ziet? Is het de bedoeling dat alle ambtsdragers door de bisschop gaan worden geordineerd? Of alleen de predikanten? En nog iets: - misschien heb ik over heen gelezen - maar ik mis ook de ambtstermijn van de bisschop.

Conclusie

Ik voel persoonlijk absoluut niet voor een bisschop-voor-het-leven. Ik voel ook niet voor de negen bisschoppen, die Kronenburg voorstelt. Voor een klein land als Nederland is dat rijkelijk veel. Ik vind de negen regionale dienstencentra op dit moment al veel te veel van het goede en heb me daar ook duidelijk tegen verzet, toen ik nog bestuurslid was van een van de Generale Raden. Drie is wat mij betreft genoeg: drie dienstencentra is genoeg en drie bisschoppen of superintendenten zou voor Nederland genoeg zijn als, ze er zouden komen: een in het Noorden, een in het midden en een in het Zuiden van het land.

Margriet Gosker 21 januari 2004